

הרב חיים דרוקמן

הַתְּהִלָּה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ  
וְהַתְּהִלָּה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ  
וְהַתְּהִלָּה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ  
וְהַתְּהִלָּה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ  
וְהַתְּהִלָּה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ  
וְהַתְּהִלָּה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ  
וְהַתְּהִלָּה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ  
וְהַתְּהִלָּה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ  
וְהַתְּהִלָּה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ  
וְהַתְּהִלָּה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ

# התגדה של פסח

לפי נוסח אשכנז  
ועדות המזרח

## לזמן הזדה

ביאורים והארות להגדה של פסח



אור עציון ספרי איכות תורניים

# סדר הקערה

לדעת האר"י זצ"ל:



לדעת הגר"א זצ"ל:



יש הנוהגים שעורך הסדר לובש בגד לבן, המכונה: "קיטל"

## דגם לגאולה

### זרוע נטויה

הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה ח, א) מעלה הדרכה מה יש להניח על שולחן ליל הסדר, בתחילת הערב. בין היתר הוא כותב: "ומביאין שולחן ערוך, ועליו... גופו של כבש הפסח, ובשר חגיגה של יום ארבעה עשר". עד כאן, מה שהיו מניחים בזמן שהמקדש קיים. ועכשיו, למה שנוהגים היום, כשאינ לנו קרבן פסח וקרבן חגיגה: "ובזמן הזה מביאין על השולחן שני מיני בשר – אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה".

השולחן ערוך (או"ח תעג, ד), שנכתב מאות שנים אחרי הרמב"ם, מביא מנהג קצת שונה בנוגע לשני התחליפים בימינו לקורבנות. במקום: "שני מיני בשר", הוא כותב: "שני תבשילין". ומהם אותם תבשילין? – "ונהגו בבשר וביצה. והבשר נהגו שיהיה זרוע, ונהגו שהבשר יהיה צלי על הגחלים, והביצה תהיה מבושלת".

מסביר ה"משנה ברורה" מדוע דווקא בשר זרוע – משום ה"זרוע הנטויה שהראה הקדוש ברוך הוא במצרים", כפי שכתוב בתורה פעמים רבות: "וַיֹּצִיאֵנוּ ד' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה, וּבְזֶרַע נְטוּיָה..." (דברים כו, ח).

האמת היא, כי לא רק ביציאת מצרים נושענו בזרוע נטויה. מאז ועד היום, ממשיך ד' להושיענו ב"זרוע נטויה" – אף שלא תמיד אנו חוזים בעוצמתה בצורה מוחשית כביציאת מצרים – עדיין פועלת היא "הזרוע הנטויה". אלמלא היתה קיימת – כבר מזמן לא היינו קיימים, כפי שנאמר בהמשך ההגדה: "בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו" – ומה שמקיים אותנו זוהי זרועו הנטויה של ד' – "והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם".

כך ענה רבי יהושע לאדריאנוס, אשר התרשם מכוח הישרדותם של ישראל, עד שאמר: "גדולה הכבשה העומדת בין שבעים זאבים!". ענה לו רבי יהושע: "גדול הוא הרועה שמצילה, ושומרה ושוברן לפני" (תנחומא תולדות, ה) – זוהי ה"זרוע הנטויה" של "הרועה" – הקדוש ברוך הוא – המקיים את הכבשה הנרדפת בכל הדורות, עד דורנו אנו.

בשר הזרוע על שולחן הסדר מבטא, איפוא, את ההשגחה האלוהית – אך מה מבטאת הביצה? מנין הגיע המנהג להביא ביצה כתבשיל, ולא מין נוסף של בשר, כפי שכתב הרמב"ם לפני למעלה משמונה מאות שנה?

### אבילות ועוצמה

ב"משנה ברורה", מובא אחד הטעמים להנחת הביצה על שולחן הסדר: "משום דעושים אנו זכר לאבילות בית המקדש, שאין אנו יכולין להקריב קרבן פסח". ביצה היא מאכל של

אבלים. בסעודת הבראה לאבל החוזר מבית הקברות, מגישים, בין היתר, גם ביצה. וכן מצינו במדרש (פסיקתא זוטרתא כה, כט): "מפני מה מנחמין האבלים בביצים? – לפי שכשם שאין פה לביצה שהיא עגולה, כך אסור לאבל להרבות דברים... וכשם שהביצה מגולגלת, כך המיתה גלגל הוא של עולם, דור הולך ודור בא".

נעלה הסבר נוסף. ישנה תופעה המייחדת את הביצה על פני חומרים אחרים. רוב החומרים – ככל שהם מתבשלים יותר – כך הם מתרככים, בניגוד לביצה, שככל שתתבשל יותר – כך תתקשה יותר. זהו גם אחד ההבדלים בין ישראל לעמים: ככל שמנסים לפגוע בנו יותר – כך אנו הולכים ומתעצמים. כך היה במצרים: "וְכִאֲשֶׁר יֵעֲנֶוּ אֹתוֹ – כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ" (שמות א, יב), וכך הדבר לדורות. בניגוד לשאר העמים ההולכים ונמוגים תחת עינויי עמים אחרים – עם ישראל רק הלך והתחזק.

### דגם לגאולה

הביצה מהווה גם דגם לגאולת ישראל. כשאנו רואים ביצה, אנו רואים חתיכת חומר, לכאורה נטול חיים. והנה, הביצה מתחילה לבקוע, הקליפה נסדקת לאיטה, ואפרוח קטן מנקר את דרכו החוצה. מי היה מאמין שמחתיכת חומר הנראית נטולת חיים, בוקע יצור חי שרק הולך וגדל וצומח! כמובן שאנו רגילים לתופעה זו ואיננו מתרגשים ממנה, אך אם נחשוב על כך – הלוא נשתומם על הפלא שבדברי?

כך היא גאולת ישראל – קודם כל מתגלה הצד החומרי, הגוף הישראלי נגאל, ללא תוכן של חיים רוחניים. מי שלא למד על סדרי גאולת ישראל עומד ותוהה: האם תיתכן גאולת עם ישראל בלא תוכן רוחני יהודי?! אולם בהמשך מתגלים החיים הרוחניים. עם ישראל צריך "להתבשל קצת בתוך הקליפה שלו" – בתוך הצדדים החומריים של האומה – כדי שאחר כך יצא ויפרח החוצה, בחיים רוחניים מלאים!

כך היה בגאולת מצרים: קודם נגאל הגוף היהודי – עם ישראל יצא ממצרים, ורק לאחר מכן נגאלה הרוח הישראלית – ניתנה תורה לישראל בהר סיני. רק אז החלה הרוח לפעם במחנה ישראל, החלו החיים הרוחניים של העם.

וכך גם בזמנינו, בגאולה האחרונה: בתחילה נגאל הגוף היהודי – חזרה האומה לארצה, פיתחה אותה, הקימה מדינה עם צבא וכלכלה. רק לאחר מכן, בתהליך של שנים, הולכת הרוח הישראלית ומתעצמת, מתעוררת הנשמה מתרדמתה. או אז, ישוב ישראל לחיות חיים רוחניים מלאים, בתוך חייו החומריים.

כך תיאר הנביא יחזקאל (לו, כד-כז) את תהליך הגאולה. השלב הראשון, הוא: "וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם מִן הַגּוֹיִם, וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל הָאֲרָצוֹת, וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל אֶדְמַתְכֶם" – גאולה חומרית, ורק אחר כך: "וְזִרְקֹתַי עֲלֵיכֶם מִיַּם טְהוֹרִים וּטְהוֹרֹתֶם, מִכָּל טְמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל גְּלוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם. וְנָתַתִּי לָכֶם לֶב חֲדָשׁ, וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם... וְנָתַתִּי רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר בְּחֻקֵי תִלְכוּ וּמִשְׁפָּטֵי תִשְׁמְרוּ וְעָשִׂיתֶם".

זו אחת הסיבות, איפוא, למנהג הנחת הביצה בליל גאולת מצרים – סמל לתהליך הגאולה, המתחיל בגאולה חומרית, וממשיך בגאולת הנשמה, הרוח הישראלית המיוחדת.

# סימני הסדר

קִדְּשׁ, וְרַחֵץ,  
כַּרְפֵּס, יַחַץ,  
מִגִּיד, רַחֲצָה,  
מוֹצִיא, מִצָּה,  
מָרוֹר, כּוֹרֵךְ,  
שְׁלֶחַן עוֹרֵךְ,  
צְפוּן, בָּרֵךְ,  
הַלֵּל,  
נִרְצָה.

## קידוש ואחר כך היטהרות

סימני הסדר המופיעים בהגדות שלנו מקורם בבעלי התוספות, ומטרתם להדריך כיצד יש לערוך את הסדר באופן מעשי. נעמוד על שני הסימנים הראשונים: "קדש" ו"רחץ".

הכוונה ב"קדש" היא לקידוש, והכוונה ב"רחץ" היא לנטילת הידיים לקראת אכילת הכרפס. "קדש ורחץ" – קודם עושים קידוש, ואחר כך נוטלים ידיים. זו הכוונה הפשוטה והמעשית.

יחד עם זאת, יש מקום לעיין גם במשמעות הרוחנית והעקרונית של קדימת ה"קדש" ל"רחץ". שכן, כביכול, הסדר היה צריך להיות הפוך: קודם "רחץ", ורק אחר כך – "קדש", שהרי קודם מתרחצים ומטהרים, ורק אחר כך עולים מתקדשים, כמו שאומרים חז"ל (עבודה זרה כ, ב): "טהרה מביאה לידי קדושה". קודם נטהרים מהטומאה, ורק לאחר מכן אפשר להתקדם הלאה אל הקדושה, בבחינת: "סור מִכָּע – וְעֲשֵׂה טוֹב" (תהלים לד, טו) – קודם צריך לסור מהשלילה, ורק לאחר מכן אפשר להתקדם אל עשיית הטוב.

כך בדרך כלל צריך להיות. אומנם, בעת שגאל אותנו ד' ממצרים, הוא לא הקפיד "לעבוד לפי הספר", הוא לא חיכה שניטהר מטומאת מצרים בה היינו שקועים, אלא מיד גאלנו ורק אחר כך טיהרנו – קודם "קדש", ורק אחר כך: "רחץ".

הזוהר הקדוש (ה"ב קע, ב) מביא קטרוג על ישראל בפני ד', על ידי המלאך הממונה על מצרים, משום כוונת ד' לקרוע את הים לישראל: "למה אתה רוצה לעשות דין במצרים, ולקרוע את הים לישראל? הרי כולם רשעים לפניך! וכל דרכך בדין ואמת! הללו (–המצרים) עובדים עבודה זרה – והללו (–ישראל) עובדים עבודה זרה! הללו חוטאים בגילוי עריות – והללו חוטאים בגילוי עריות! הללו שופכים דמים – והללו שופכים דמים!" (מתורגם מארמית). קטרוג זה מבטא את מצבם של ישראל בעת היציאה ממצרים.

ד' הרים את ישראל, קידש אותם והבדילם מהמצרים ומשאר אומות העולם – אף ששלב ה"רחץ" טרם התקיים – ישראל עדיין שקועים בטומאת מצרים ודמו להם בכך.

מדוע, חרף טומאתם, הציל ד' את ישראל ממצרים? תשובה לכך, ניתן ללמוד, מהביטוי החוזר על עצמו כמה וכמה פעמים בתפילות, בקשר לקריעת ים סוף: "ראו בניו גבורתו", "המעביר בניו בין גזרי ים סוף", "מלכותך, ראו בניך, בוקע ים" – עם ישראל הם בניים למקום, "בְּנֵי אֶתֶם לְד' אֱ-לֹהֵיכֶם" (דברים יד, א).

**בנים** – זוהי מהות שאינה מושפעת ממעשים חיצוניים, זוהי נשמה מיוחדת. בבנים גנזו תורשתו וכוחותיו של האב. במשך מאות שנים שהיו ישראל במצרים, הם הושפעו

מטומאתם, ממעשיהם הרעים ומהשחיתות המצרית. "וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ" (דברים כו, ו) – מדייק הרב זצ"ל, שלא כתוב: "וירעו לנו" – היינו, עשו לנו דברים רעים, אלא – "וירעו אותנו" – עשו אותנו רעים, השפיעו עלינו להידמות להם. "וַיַּעֲנוּנוּ" – פיזית, "וַיִּרְעוּ" – רוחנית.

אך זוהי הרעה חיצונית – רק כלפי חוץ נדמנו להם ובתוכנו נשארים בנים למקום – "אֵל תִּרְאֶנִּי שְׂאֵנִי שְׁחַרְחַרְתָּ שְׁשִׁזְפַּתְנִי הַשָּׁמַיִם" (שיר השירים א, ו) – ...לפי שאומות העולם אומרים: 'וַיִּמְרוּ אֶת כְּבוֹדָם בְּתַבְּנִית שׁוֹר אֲכַל עֵשֶׂב...'. – 'אֵינִי יְשׁוּעָתָה לֹא בְּאֵלֵהֶם' (תהלים ג, ג). וישראל אומרין להן: למה אנו דומין – לבן מלך שיצא לו למדבר, נפחם בשמש. נכנס למדינה נהג שמונים ומרחצאות עד שנתלבן כל גופו. אבל אתם, עד שאתם במעי אמכם – אתם עובדים אליילים!" (ילקוט שמעוני תורה, תשסד) – השחרות אצל ישראל היא חיצונית, וממילא גם חולפת, בניגוד לאומות, שאצלם הדבר מהותי, עוד מבטן אמם.

גאולת מצרים נבעה מצד המהות המיוחדת של ישראל, מצד היותם בנים למקום. ישראל נתקדשו – "קדש" – משום המהות המיוחדת שלהם. לאחר מכן, אפשר לנקות את השחרורית שדבקה בהם במצרים, אפשר לעבור לשלב ה"רחץ". אט-אט ישובו ישראל למהותם ויטהרו מטומאת מצרים.

וכשם שהיה בגאולה הראשונה – כן גם בגאולה האחרונה, שבתהליכה זוכים אנו לחיות, כמו שהביאו חז"ל (מדרש תהלים טו, ה): "לעתיד לבוא באין אומות העולם לקטרג את ישראל, ואומרים לפני הקדוש ברוך הוא: ריבוננו של עולם! הללו עובדי עבודה זרה – והללו עובדי עבודה זרה! הללו מגלי עריות – והללו מגלי עריות! הללו שופכי דמים – והללו שופכי דמים!... וכי יש משא פנים לפניך?!" – הרי לנו אותה הטענה בדיוק, כפי שהביא הזוהר הקדוש בקשר לקריעת ים סוף.

ואם במצרים היינו רק כמה מאות שנים והתלכלכנו כל כך בטומאתם – על אחת כמה וכמה אחר אלפיים שנות גלות, בהם הושפענו מהגויים והתלכלכנו מהקירבה אליהם! לפיכך, לא יפלא, איפוא, שגם גאולתנו באה מצד המהות המיוחדת שלנו – "זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם".

ואין ספק שמהות זו בסופו של דבר גם תתגלה ותבוא לידי ביטוי – בתורה, במצוות ובקידוש השם הגדול ביותר!



# קִדְשׁ

מוזגים כוס ראשון ומקדשים.

הַנְּי מוֹיְכֹן וּמִזְמֹן לְקִיָּם מִצְוֹת כּוֹס רֵאשׁוֹן מְאַרְבַּע כּוֹסוֹת.  
לְשֵׁם יְחִיד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשִׁכְיָנְתִּיה בְּדַחֲלֵיו וְרַחֲמֵיו עַל יְדֵי הֵהוּא טְמִיר וְנִעְלָם בְּשֵׁם כָּל  
יִשְׂרָאֵל. וְיֵהִי גַעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָהוּ.

אם חל בשבת, אומרים: "שלום עליכם" ו"אשת חיל", ואחר כך יאמר:

בלחש: וְיֵהִי עֶרֶב וְיֵהִי בֹקֶר,

יּוֹם הַשְּׁשִׁי. וְיִכְלוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם,

וְיִכַּל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה, וְיִשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלֹאכְתּוֹ  
אֲשֶׁר עָשָׂה. וְיִבְרַךְ אֱלֹהִים אֶת יּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְיִקְדֹּשׁ אֹתוֹ,  
כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכֹל מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת.

בחול מתחיל מכאן (התוספות בסוגריים המרובעים הן לעדות המזרח):

סְבִירֵי מִרְגָּו וּרְבִנָּו וּרְבִיבֵי,

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,

אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל עָם,

וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל לְשׁוֹן, וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו.

וּתְתַן לָנוּ יְיָהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (בשבת: שְׁבִתוֹת לְמִנְיַתָּהּ ו')

מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה. חַגִּים וְזְמַנִּים לְשִׂשׁוֹן,

אֶת יּוֹם (בשבת: הַשְּׁבִת הַזֶּה, וְאֶת יּוֹם) חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה,

[וְאֶת יּוֹם טוֹב מְקָרָא קִדְשׁ הַזֶּה],

זְמַן חֲרוּתֵנוּ, בְּאַהֲבָה, מְקָרָא קִדְשׁ,

זְכָר לִיצִיאַת מִצְרַיִם.



כִּי בָנוּ בְּחַרְתָּ, וְאוֹתָנוּ קִדְשָׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים,

(בשבת: וְשַׁבָּת ו) מוֹעֲדֵי קִדְשָׁה,

(בשבת: בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן) בְּשִׂמְחָה וּבְשִׂשׂוֹן הַנְּחִלָּתָנוּ.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה,

מְקַדֵּשׁ (בשבת: הַשַּׁבָּת ו) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים.

במוצאי שבת מוסיפים נר והבדלה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְּבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל,

בֵּין אֹר לְחֹשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשְּׂבִיעִי לְשִׁשִּׁתַּיּוֹם יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה.

בֵּין קֹדֶשׁ שַׁבָּת לְקֹדֶשׁ יוֹם טוֹב הַבְּדִלָּה,

וְאֵת יוֹם הַשְּׂבִיעִי מִשִּׁשִּׁתַּיּוֹם יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קֹדֶשׁ,

[וְ]הַבְּדִלָּה וְקֹדֶשׁ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּקֹדֶשׁתָּהּ.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הַמְּבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה,

אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,

שֶׁחִיָּנוּ,

וְקִיָּמוּנוּ,

וְהִגִּיעָנוּ,

לְזַמַּן הַזֶּה.

שותים כוס ראשון בהסבת שמאל.

## לאומיות וגזענות

יש המתקוממים נגד המושג "לאומיות" בהקשר עם עם ישראל, כיוון שרואים את הלאומיות שלנו ככל לאומיות אחרת בעולם. המושג "גזענות" עולה מדי פעם כשנפגשים עם מושג יהודי ייחודי. המושגים הללו, במובנם השלילי, נובעים מבחון, מתפיסה שאינה יהודית.

המושג: "גזע" לקוח מעולם הטבע, מהעץ. פשוט לכולם שיש עצים וגזעים בעלי תכונות שונות ושמות שונים. לא יעלה על דעתו של איש לומר שהבדלה בין גזעי עצים היא שלילית ומשפילה, אלא ברור שזו הבדלה מציאותית. אם אומר שמגזע זה עתידיים לצאת אגסים, ומרעהו דובדבנים וכן הלאה, לא חטאתי בגזענות, אף עץ לא "נפגע" מדבריי, רק ציינתי עובדה. לומר שאין גזעים שונים בין העצים, זוהי פשוט התעלמות מהמציאות.

הצד השלילי שבגזענות הוא, שלפעמים, קם עם, הרואה את עצמו כגזע עליון, אשר נבחר מכל העמים ומרומם מכל הלשונות, ומסיק שבשל היותו מיוחד – עליו להשפיל גזעים אחרים. בדור האחרון חזינו על בשרנו אחד מעמים אלו, אשר בגאוותו, ובחשבו את עצמו לייחודי, רמס והשחית את העמים האחרים, שחט והשפיל. כשהמגמה היא פגיעה באחרים – זוהי גזענות שלילית.

התפיסה היהודית היא אכן תפיסה גזעית, אך, חלילה, לא שלילית! ייחודו של עם ישראל הוא באמת: "אתה בחרתנו מכל העמים". אנו העם הנבחר, הגזע הנבחר. אך משמעות הבחירה הזו, עליונותו של עם ישראל, מתבטאת בהזדהות שלו עם הרצון הא־לוהי, החפץ בטוב לכל: "טוב ד' לכל, וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו" (תהלים קמה, ט). זוהי המגמה הא־לוהית בבריאה.

חפצו של עם ישראל הוא שְׂאֹר ד' יאיר בכל, ושהטוב הא־לוהי ימלא את הכל: "לא יָרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קִדְשִׁי, כִּי מְלֵאָה הָאָרֶץ דְּעָה אֶת ד', בְּפָיִם לַיָּם מִכְּסִי" (ישעיהו א, ט). השאיפה של עם ישראל היא להפוך את המציאות האנושית ל"כְּתוּתוֹ חֲרֻבוֹתָם לְאַתִּים, וְחִנִּיתוֹתֵיהֶם לְמִזְמֵרוֹת. לֹא יִשָּׂא גוֹי אֶל גוֹי חֲרָב, וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה" (שם ב, ד). אך בשום אופן – לא לשעבד את העמים האחרים, לא להזיק להם ולא להשפילם!

ותתן לנו...

את יום חג המצות הזה

## ניסן ותשרי

לקראת היציאה ממצרים, מצוה ד' את משה ואהרון להתכונן להכנת קרבן פסח. הוא פותח בדברים הבאים (שמות יב, ב): "החֲדֹשׁ הַזֶּה לְכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים, רֵאשׁוֹן הוּא לְכֶם לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה". פשט הפסוק הוא, שראש חודש ניסן, יהיה מעתה "ראש לסדר מנין החודשים, שיהא אייר קרוי: 'שני', סיון: 'שלישי'..." (רש"י).

חודש ניסן הוא "ראש השנה" המיוחד לעם ישראל דווקא, כפי שמודגש בפסוק: "החֲדָשׁ הַזֶּה לְכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים, רֵאשׁוֹן הוּא לְכֶם לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה" – "לכם ולא לאומות העולם, שהרי אומות העולם מונות מתשרי" (מדרש לקח טוב). מה פירוש הדבר שהאומות "מונות מתשרי"? והלא לאומות לוח שנה משלהן! ומכל מקום, מדוע לעשות חילוק בין ישראל לעמים בעניין הגדרת החודש בו מתחילה שנה?

נחלקו חכמים מתי נברא העולם (ראש השנה י, ב). רבי אליעזר סובר שבתשרי נברא, ורבי יהושע סובר שבניסן נברא. לא מסתבר כי מחלוקתם בשאלה המציאותית באיזה מחודשי השנה יצר ד' את עולמו! אלא מדובר בדיון עמוק ובעל משמעות רחבה. ובאמת, שני הצדדים צודקים – "אלו ואלו דברי א-לוהים חיים", שכן, העולם נברא פעמיים – הן בתשרי והן בניסן! אך מדובר בשתי בריאות מסוג אחר.

בתשרי נברא גוף העולם, בתהליכיו הטבעיים – קיץ וחורף, ים ויבשה, יום ולילה, כל החוקים הפיזיקאליים של המציאות. בניסן, לעומת זאת, התחוללה בריאה חדשה – נשמת העולם הופיעה. חידוש הבריאה בניסן בא לידי ביטוי באמצעות ההתגלות הא-לוהית האדירה של ניסי יציאת מצרים, אשר הפגישו אותנו לראשונה, בצורה אדירה ומשמעותית עם בורא העולם ומנהיגו.

העולם שנברא בתשרי יכול היה להיות חסר תוכן ונטול משמעות – מציאות מקרית של עולם חומרי ללא ערך ותכלית. התחדשות הבריאה בניסן גילתה את הנשמה הא-לוהית המחייה את העולם ומעניקה לו את ערכו. עצם המפגש עם בורא העולם בניסן מלמדנו כי יש לעולם ייעוד ותכלית, שכן, שום דבר אינו נוצר בכוונת מכוון בלא סיבה!

אומרים חז"ל (שמות רבה יט, ז): "וְלֹא יִרְאֶה לְךָ שְׂאֵר בְּכָל גְּבֻלְךָ שֶׁבַעַת יָמִים" (דברים טז, ד) – כנגד שבעת ימים שבין הגאולה לקריעת ים סוף. כשם שבתחילה הם שבעה ימי בראשית... – כך יהיו אלה שבעת ימים מתקיימים בכל שנה ושנה – שבעת ימי חג הפסח מגלים את המשמעות האמיתית של שבעת ימי הבריאה. בחג הפסח שבניסן, הבריאה מתעלה, מתחדשת ומתרוממת להבנת תוכנה וייעודה האמיתי.

בריאת העולם בתשרי היתה בריאה חד-פעמית שהסתיימה ואילו בריאת העולם של חודש ניסן, היא תהליך ארוך ובלתי פוסק. זוהי התחדשות מתמשכת של התעלות בתפיסה האמיתית שעל עם ישראל לגלות לעולם כולו.

כשהמדרש אומר שאומות העולם מונות מתשרי בעוד שאנו מונים מניסן – אין כוונתו ללמד באיזה חודש פותח לוח השנה שלנו ושלחם... מדובר בבירור עקרוני – מה משמעות בריאת העולם אצלנו ואצל שאר העמים. אצל הגויים, ישנו רק העולם של תשרי – הצד החיצוני של המציאות, חסר התכלית והתוכן. האומות מכירות רק את חיצוניותו של העולם. לדידם, עולמנו הוא נטול משמעות – כפי שהיה מאז הבריאה, עולם מקרי ומנוכר.

ישראל, לעומת זאת, מתמקדים בבריאת העולם של ניסן, המבטאת את התוכן של המציאות. "לְכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים" – לכם ולא לאומות העולם" – רק אתם תופסים את המשמעות האמיתית של העולם, מהו הראש האמיתי של העולם – המגמה והתכלית שלו.

## זְכֹר לְיִצְיָאת מִצְרָיִם

# ברכה על מצות סיפור יציאת מצרים

סיפור יציאת מצרים בליל הסדר הוא לכל הדעות מצות עשה מהתורה. ואם כן, למה איננו מברכים על מצוה זו? מצינו כמה כיוונים לתשובה:

א. יש צורך בברכה על מצוה זו, אך אנו יוצאים ידי חובה בברכה אחרת בלילה זה. ומצינו שתי שיטות, באיזו ברכה אנו יוצאים ידי חובת הברכה:

רבינו ירוחם (ה, ד) בשם רבנו פרץ: בברכת הקידוש, שבתחילת ליל הסדר, אנו יוצאים ידי חובת הברכה על סיפור יציאת מצרים, שהרי אנו אומרים בקידוש: "זכר ליציאת מצרים".

החתם סופר (תורת משה לפסח, ד"ה: "עבדים") רואה את הברכה דווקא בסיום ליל הסדר, בברכת "אשר גאלנו".

כלל נקוט בידינו: "כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן" – קודם מברכים ורק אחר כך עוברים לעשיית המצוה עצמה. כלל זה מתיישב היטב עם שיטת רבינו ירוחם, אך כיצד ניישבו עם שיטת החתם סופר, המצביע על הברכה הנאמרת בסיום ליל הסדר, אחר שכבר קיימנו את מצות הסיפור ביציאת מצרים?

אכן, בדרך כלל, מברכים לפני קיום המצוה, אך ישנו גם יוצא דופן. גוי שבא להתגייר, מצוה עליו לטבול. אמנם, הוא אינו יכול לברך על הטבילה קודם שטובל, שהרי עודנו גוי,

# מעשה

ברבי אליעזר, ורבי יהושע,  
ורבי אלעזר בן עזריה, ורבי עקיבא ורבי טרפון  
שהיו מספין בבני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים  
כל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם:  
רבותינו,  
הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

אמר רבי אלעזר בן עזריה:  
הרי אני כבן שבעים שנה  
ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות,  
עד שדרשה בן זומא, שנאמר:

**"למען תזכר**

**את יום צאתך מארץ מצרים**

**כל ימי חייך":**

"ימי חייך" - הימים.

"כל ימי חייך" - הלילות.

וחכמים אומרים:

"ימי חייך" - העולם הזה.

"כל ימי חייך" - להביא לימות המשיח.

## זכירת הגאולה בלילה

אנו קוראים כאן את המשנה ממסכת ברכות (א, ה) האם יש להזכיר את יציאת מצרים בלילות – כלומר, האם יש לקרוא בערב את הפרשה השלישית מפרשיות קריאת שמע, היא פרשת ציצית (במדבר טו, לז-מא), המסתיימת ביציאת מצרים: "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם לְהֵיוֹת לְכֶם לְא־לֵהִים".

בפשטות, הגיוני לא להזכיר את פרשה זו בלילה, שהרי הציצית אינה נוהגת אלא ביום. אומנם, דרשת בן זומא מביאה אותנו להלכה, לומר את הפרשה הזו גם בלילה, ולו בשביל להזכיר בה את עניין היציאה ממצרים.

ניתן לומר בעומק, כי בן זומא דורש להזכיר את גאולת מצרים גם ב"לילות" – לא רק במובן של חשכת היום – אלא גם במובן של חשכת הגלות, בליל הגלות הנורא, בו היה הסתר פנים נוראי, בו לא ראינו בצורה גלויה את יד ד' המושיעה אותנו. ולמרות כל הצרות והייסורים שהיו בלילה הארוך הזה, בן אלפיים השנה, המשכנו והזכרנו לעצמנו את יציאת מצרים, את הגאולה הראשונה, מתוך אמונה ובטחון שגם מגולה זו עוד נגאל!

### לְהִבִּיא לִימֹת הַמְּשִׁיחַ

## פעם והיום

במשך כאלפיים שנה קיימנו את דברי בן זומא: "כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" – הלילות". ואכן, בלילות הגלות הארוכים והקשים, הזכרנו את יציאת מצרים, גאולתנו הראשונה, מתוך אמונה שלימה, שאכן עוד נזכה גם לגאולה האחרונה.

עכשיו, בעודנו זוכים לחיות בתהליכי הגאולה האחרונה, אנו זוכים גם לקיים את דברי חכמים: "כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" – להביא לימות המשיח". אנו מזכירים את יציאת מצרים, בה יצאנו לחירות לראשונה, וצעדנו דרך ארוכה ביותר, מסובכת וקשה – עד שהגענו הלום, אל חבלי גאולתנו האחרונה – "להביא לימות המשיח".

# בְּרוּךְ הַמָּקוֹם,

בְּרוּךְ הוּא.

בְּרוּךְ שְׁפַתְנו תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל,

בְּרוּךְ הוּא.

# כְּנֶגֶד אַרְבַּעַת בְּנֵי

# דְּבָרָה תּוֹרָה:

אֶחָד חָכָם,

וְאֶחָד רָשָׁע,

וְאֶחָד תָּם,

וְאֶחָד שְׂאִינּוֹ יוֹדֵעַ לְשֹׂאֵל.



בְּרוּךְ הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא  
בְּרוּךְ שֶׁנִּתְּנָה תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּרוּךְ הוּא

## כולם בנים!

ארבע פעמים אנו אומרים: "ברוך", אנו מברכים את ד' ארבע פעמים – כנגד ארבעת הבנים. כל בן הוא ברכה, כולל הבן הרשע, וזאת משום שבמהותם כולם בנים – "בְּנִיִּים אַתֶּם לַד' אֱלֹהֵיכֶם" (דברים יד, א).

הפסוק העוסק בבן הרשע נמצא בתוך מכלול פסוקים (שמות יב, כו-כוז): "וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם: מָה הָעֵבֶדָה הַזֹּאת לָכֶם? וְאָמַרְתֶּם: זָבַח פֶּסַח הוּא לַד'... וַיִּקְדֵּ הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ" – מבאר רש"י מדוע משתחוה העם: "על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם". מתוך דברי ד' הבינו ישראל כי מובטח להם בנים בארץ לאחר שיגאלו, ועל כך הם מודים. על אילו בנים מדובר כאן? על הבן הרשע! ובכל זאת – מודים עליו, כיון שסוף-סוף, גם הוא במהותו – בן. גם הוא חלק בלתי נפרד מהמשפחה. כולם – "בְּנִיִּים אַתֶּם לַד' אֱלֹהֵיכֶם" (דברים יד, א)!

כולם נקראים "בנים" – אפילו הבן הרשע! את כל בנינו עלינו להושיב סביב לשולחן ליל-הסדר. עם כולם חובה עלינו לדבר ואל כולם יש להתייחס. עלינו להקשיב לכל הבנים, גם אם לא כל דבריהם נאמרים באופן הנעים לאוזנינו, ואף קשים ומתריסים. אנו מוכרחים ללמוד כיצד להכיל את כולם ולדעת להתייחס גם לאותן שאלות שאולי אינן נשאלות בנימוס ובצורה הראויה, אבל מעלות עניינים נוקבים ששייכים ליסודות קיומינו וייעודינו.

"אחד חכם, אחד רשע, אחד תם ואחד שאינו יודע לשאול" – אצל כל אחד מהבנים קיים ה"אחד" – ואפילו אצל הבן הרשע! רק שאצלו, מוטל עלינו לעזור לו לגלות זאת.

## ארבעה בנים

ארבע פעמים מוזכרת בתורה יציאת מצרים בהקשר עם "בנים":

א. "והיה כי יאמרו אליכם בניכם: מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם? וְאָמַרְתֶּם: זָבַח פֶּסַח הוּא לַד', אֲשֶׁר פָּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם, בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם..." (שמות י, כו-כז)

ב. "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא, לֵאמֹר: בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ד' לִי בְצֵאתִי מִמִּצְרַיִם". (שם יג, ח)

ג. "וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מָחָר, לֵאמֹר: מָה זֹאת? וְאָמַרְתָּ אֵלָיו: בְּחִזְק יָד הוֹצִיאָנוּ ד' מִמִּצְרַיִם..." (שם יג, יד)

ד. "כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מָחָר, לֵאמֹר: מָה הָעֲדוֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ד' אֱלֹהֵינוּ אֲתָכֶם? וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ: עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם, וַיֹּצִיאָנוּ ד' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה... לְמַעַן הָבִיא אֶתֵּנוּ, לְאֶתְּנוּ לְנֹ, אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם". (דברים ו, כ-כג)

המספר ארבע מבטא את כל צדדי המציאות – ימינה ושמאל, קדימה ואחור (כמו: "ארבע כנפות הארץ" ו"ארבע רוחות השמים"). "כנגד ארבעה בנים דברה תורה" – התורה מתייחסת לכל סוגי הבנים. בנים אלו, למרות היותם בני משפחה אחת – אינם עשויים תמיד באותה התבנית. כך דרכו של המספר ארבע, המבטא ריבוי וגיוון, המקיף את כל הצדדים האפשריים. המשפחה יכולה לכלול את כל הטיפוסים האפשריים: "אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם ואחד שאינו יודע לשאול".

מובא במשנה (פסחים י, ד): "ולפי דעתו של בן, אביו מלמדו" – לכל בן יש ללמד לפי מה שמתאים לו, לפי "דעתו", כיון שכל אחד שונה ומיוחד. התורה מכירה בשונות שבין בני אדם, ומעניקה לכל אחד מהם תשובה לפי מה שהוא.

לעתים מתעורר הצורך לנזוף באחד הבנים, אך על נזיפה זו לבוא דווקא מתוך הקשר האוהב בין האב לבנו, מתוך אחריות לבן, וכדברי משלי (יג, כד): "חֹשֶׁךְ שֶׁבְטֹו שׁוֹנֵא בְנוֹ, וְאֶהְיֶה שְׁחָרוֹ מוֹסֵר". רק תוכחה מתוך אהבה אמיתית וכנה תוכל להיקלט באמת בלב הבן, רק מתוך בסיס אמיתי של הידברות וקשר, המוכרח להתקיים בין אב לבנו.

מגמת הציווי "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ" היא, שהדברים ייכנסו ללב הבן, ולא שיקוממוהו וידחוהו, ועל כן "חכמים, היזהרו בדבריכם!" (אבות א, יא) – חישובו היטב מה לומר, וכיצד לאומר, מה נכון להדגיש וכיצד לנזוף, אם בכלל, ש"כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע – כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע" (יבמות סה, ב).

## חוכמה אמיתית

לפני כמאתיים וחמישים שנה נכתב ספר, בשם: "גן נעול", העוסק בחקירת משמעות השורש "חכם". הרב נפתלי הרץ וויזל, מחבר הספר, מוכיח ש"חוכמה" המוזכרת בתנ"ך קשורה תמיד לחוכמה המזדהה עם מוסר. ביהדות, חוכמה המשוחררת מאזיקי המוסר, מיראת אֱלֹהִים – אינה באמת חוכמה.

ביטוי לכך, ניתן לראות אצלנו בהגדה. ישנו בן "חכם" ובן "רשע" – אך איננו מוצאים בן "צדיק"! בעם ישראל, מצד האמת, מי שהוא חכם – הוא גם צדיק. מצד התפיסה האמיתית – לא ייתכן תלמיד חכם חסר מוסר, זה תרתי דסתרי! חכם הוא תמיד לטובה. אם רוצים לומר להיפך, צריך להוסיף: "חכם להרע" – כי סתם "חכם" הוא להיטיב.

הדבר בא לידי ביטוי גם ב"ברכת הבינונו", המתמצתת את תפילת עמידה. את ברכת הדעת היא מתמצתת במילים: "הבינונו ד' אֱלֹהֵינוּ לדעת דרכיך" – אף שבברכת הדעת עצמה לא מוזכרת ידיעת דרכי ד'!

הדעת כשלעצמה אינה ערך עצמאי. השכל הוא רק כלי ואמצעי, בו יכול האדם להרבות אור במציאות, או חלילה, להיפך – להחשיך את העולם כולו! אנו מכירים מההיסטוריה האנושית את שכל האדם כמקור למעשים נוראיים ואכזריים. הנאצים, ימח שמו, השתמשו בטכנולוגיה אנושית, בשכל האנושי, כדי ליצור מכונת השמדה משומנת ומתוחכמת, ובכך הביאו שואה איומה על עמנו!

דעת בלוא "דרכיך" אינה ברכה גדולה, אלא אדרבה – קללה נוראית על העולם כולו! אין טעם לבקש סתם "חוכמה, בינה ודעת", כיון שהדברים כלשעצמם יכולים להוות גם תקלה, חלילה! לכן ברכת הדעת חייבת לבוא עם "לדעת דרכיך" – כי אם לא כן – הדעת איננה ברכה, כי אם קללה.